

اولویت بندی مناطق روستایی در دستیابی به سرمایه اجتماعی رهیافتی به سوی توسعه روستایی مطالعه موردی مناطق روستایی شهرستان آبدانان

حمید برقی^۱، سکینه کرشاهی^{۲*}، محسن شایان^۳

۱-دانشیار جغرافیا و برنامه ریزی روستایی دانشگاه اصفهان، ایران

۲-دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی روستایی گرایش برنامه ریزی آمایش کیفیت محیطی مناطق روستایی دانشگاه اصفهان، دانشکده علوم جغرافیایی و برنامه ریزی،

۳-دانشجویی دکترای برنامه ریزی روستایی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۶/۱۲

تاریخ بازنگری: ۱۳۹۷/۰۶/۰۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۵/۳۰

چکیده

مفهوم سرمایه اجتماعی، یک مفهوم فرا رشته ای است که چند دهه اخیر مورد توجه محققان رشته های علوم انسانی قرار گرفته است. این مفهوم در تحلیل های اجتماعی و اقتصادی پیرامون توسعه جوامع روستایی نیز، مطرح شده و بر منابع محلی سکونتگاههای روستا از قبیل روابط انسانی، شبکه ها و نهادهای موجود در ساختارهای اجتماعی تأکید دارد. امروزه سرمایه ی اجتماعی را یکی از اجزای ثروت ملتها و توسعه ی پایدار، یکی از ابزارهای ظرفیت سازی در اجتماعات، تدبیری برای پیشگیری و کاهش مشکلات اجتماعی و عاملی برای موفقیت برنامه های رفاه اجتماعی و ارتقاء سلامت فردی و اجتماعی می دانند و در ارتباط با توسعه ی مناطق روستایی سرمایه ی اجتماعی ابزاری برای ارتقاء درآمد، کاهش فقر، مدیریت پایدار منابع، ارتقاء انگیزش، مشارکت فعال در تصمیم گیری، ارتقاء شاخص های سلامت، توانمند سازی و ... محسوب می شود. هدف از انجام این تحقیق اولویت بندی مناطق روستایی در دستیابی به سرمایه اجتماعی رهیافتی به سوی توسعه روستایی در شهرستان آبدانان (۶ دهستان مورموری، آب انار، ماسبی، جابر انصار، چم کبود، سراب باغ) با استفاده از روش وزن دهی آنتروپی و تکنیک های تصمیم گیری چند شاخصه (SAW, TOPSIS) است. نتایج تحقیق برآورده شده از تکنیک های تصمیم گیری چندشاخصه نشان می دهد که دهستان جابر انصار در تمامی ابعاد سرمایه اجتماعی (مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی، تعامل اجتماعی، تضاد اجتماعی، تعاون اجتماعی و امنیت اجتماعی) رتبه ی ۱ را به خود اختصاص داده است که نشان از موفقیت این دهستان در دستیابی به سرمایه اجتماعی می باشد.

واژگان کلیدی: "سرمایه اجتماعی"، "اولویت بندی"، "تکنیک های تصمیم گیری"، "مناطق روستایی"، "شهرستان آبدانان".

مقدمه

توسعه با مبانی پیچیده ای که با خود به همراه دارد، سالهاست که در نوشته های جهانی واکاوی می شود و هنوز به عنوان اندیشه و سرمشق در نهادهای علمی و اجرایی از جایگاه شایسته ای برخوردار است. در این راستا، اهمیت توسعه روستایی و نقش حیاتی آن در توسعه بیشتر کشورهای درحال رشد بر کسی پوشیده نیست و به باور کارشناسان و دستاوردکاران امر تحقیق، این مهم بیش از هر چیز در گرو برخورداری از سرمایه مناسب - به ویژه سرمایه اجتماعی - از طریق مشارکت و اعتماد اجتماعی امکان پذیر است؛ به عبارت دیگر، توسعه منابع انسانی در کنار سرمایه اجتماعی، در توسعه مشارکت آحاد مردم از هر قشری، عامل کلیدی و پیش شرط ضروری برای دستیابی به توسعه روستایی است (ازکیا و حسنی راد، ۱۳۸۸، ۱۰).

سرمایه اجتماعی با ابعاد اعتماد، انسجام، شبکه های ارتباطی و مشارکت، به عنوان منبعی است که برای دستیابی به اهداف متنوع استفاده می شود. این منبع بوسیله فرد یا گروهی از افراد در یک پردازش و پروسه ارادی بر پایه ارتباطات تولید می شود و شامل تعقیب یک هدف، تسهیل مسیر دستیابی به مجموعه ای از اهداف با اثر متقابل بر دیگر مردم است (Woodhouse, 2006, 84 و اجتهادی، ۱۳۸۶، ۴۱۱). در واقع اتفاده از مفهوم سرمایه اجتماعی با توجه به روند جهانی شدن و تضعیف نقش دولت های ملی، به عنوان راه حلی اجرا شدنی در سطح اجتماعات محلی برای مشکلات توسعه مورد توجه سیاستگذاران و مسئولان سیاست اجتماعی قرار گرفته است (الوانی و شیروانی، ۱۳۸۵، ۱۷). تأکید کنونی برنامه های بانک جهانی به این سرمایه نیز به دلیل توسعه برنامه های اجتماع محور، مشارکت گروهی اجتماع در تصمیم گیری ها، ساختن ظرفیت سازمان محلی و انتخاب طرح هایی است که تقاضای محلی را پاسخگو می باشند (فیلد، ۱۳۸۸، ۱۶۸).

سرمایه ی اجتماعی مجموعه ای از منابع و ذخایر ارزشمندی است که به صورت بالقوه در روابط اجتماعی گروه های نخستین، ثانوی و در سازمان اجتماعی جامعه وجود دارد (حقیقتیان و همکاران، ۱۳۸۷، ۱۴۸). امروزه سرمایه اجتماعی را یکی از اجزای ثروت ملت ها و توسعه پایدار، یکی از ابزارهای ظرفیت سازی در اجتماعات، تدبیری برای پیشگیری و کاهش مشکلات اجتماعی و عاملی برای موفقیت برنامه های رفاه اجتماعی و ارتقاء سلامت فردی و اجتماعی میدانند (تولایی و شریفیان ثانی، ۱۳۸۴). در این ارتباط میتوان گفت در غیاب سرمایه ی اجتماعی، سایر سرمایه ها اثر بخشی خود را از دست میدهند و بدون سرمایه ی اجتماعی، پیمودن راههای توسعه و تکامل فرهنگی و اقتصادی، ناهموار و دشوار می شوند. سرمایه ی اجتماعی بعنوان یک اصل محوری برای دستیابی به توسعه محسوب می شود (اندیشمند، ۱۳۸۸، ۱۰).

سرمایه ی اجتماعی یک روستا بیان کننده ی بخشی از پتانسیل های انسانی آن روستا است و برای هرگونه برنامه ریزی به منظور توسعه لازم است که سرمایه ی اجتماعی آن نیز مورد بررسی قرار گیرد. همچنین در زمینه ی سرمایه ی اجتماعی بر توسعه و پیشرفت روستاها جای هیچ شکی نیست اجتماع روستایی همچون هر اجتماع دیگر در قالب اعتماد و مشارکت بهتر پیشرفت می کند (حیدری ساربان، ۱۳۹۰).

مناطق روستایی یکی از مهمترین عناصر ساختار اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی و نهادی سکونتگاه های انسانی کشور به شمار می روند که توجه به توسعه ی آنها در فرایند توسعه ی ملی، بسیار اساسی و کلیدی است؛ زیرا

روستاها به دلیل داشتن حجم عظیمی از منابع طبیعی و منابع انسانی کشور، نقش مهمی در برقراری تعادل های فضایی ایفا می کنند به همین دلیل توجه به جایگاه روستاها در فرایند برنامه ریزی های کلان ملی و تقویت جایگاه ها روستاها، می تواند کمک کننده و تسریع کننده روند توسعه ملی باشد. بنابراین ارزیابی مستمر برنامه ها برای تقویت هر چه بیشتر جایگاه روستا در فرایند یادگیری از برنامه ها و توسعه ی ملی بسیار مهم است. برای ارزیابی برنامه ها، نیاز به شاخص ها و معیارهایی است که در رابطه با ابعاد توسعه ی پایدار به عنوان معیارهای تحلیل برنامه های توسعه ضروری هستند.

امروزه اهمیت سرمایه اجتماعی به منظور رسیدن به توسعه روستایی، موضوع رو به رشد بسیاری از مطالعات در سالیان اخیر است. شرط لازم برای پیشرفت هر جامعه ای به خصوص جوامع روستایی، توسعه همه جانبه، ایجاد روابط گرم، گسترش انسجام اجتماعی، بسط مشارکت اجتماعی، و از همه مهمتر اعتماد متقابل (فرد، جامعه و دولت) است که این سازه ها از مؤلفه های سرمایه اجتماعی هستند. با این وجود ابهاماتی در ماهیت این پدیده، اهمیت آن مورد تأکید و تصدیق جهانی است و آن را یکی از مؤلفه ها و تعیین کننده های مهم توسعه روستایی قلمداد می کنند، اما شواهد حاکی از آن است که در برنامه ریزی های توسعه روستایی جامعه این مهم کمتر مورد توجه برنامه ریزان و سیاستگذاران توسعه روستایی بوده است. در واقع این خلاء در ادبیات توسعه روستایی ما آشکار است. جوامع روستایی با وجود شبکه های اجتماعی متنوع و روابط اجتماعی بیشتر رو در رو در یک موقعیت قویتر و محکم تری برای ایجاد و توسعه سرمایه اجتماعی قرار می گیرند (شربتیان و همکاران، ۱۳۹۴، ۱۴۱).

پژوهش حاضر به دنبال اولویت بندی مناطق روستایی شهرستان آبدانان از نظر دستیابی به سرمایه اجتماعی به عنوان رهیافتی به سوی توسعه روستایی با توجه به ابعاد مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی، تعامل اجتماعی، تضاد اجتماعی، تعاون اجتماعی و امنیت اجتماعی می باشد.

مبانی نظری و پیشینه تحقیق

اصطلاح سرمایه اجتماعی قبل از سال ۱۹۱۶ در مقاله ای توسط هانی فان از دانشگاه ویرجینیای غربی مطرح شد، ولی نخستین بار در اثر کلاسیک جین جا کوب «مرگ و زندگی شهرهای بزرگ آمریکا» در سال ۱۹۶۱ به کار رفته است. نظریه سرمایه اجتماعی یک نوع آوری مفهومی است که در سالیان اخیر در ادبیات مربوط به علوم اجتماعی (اعم از جامعه شناسی، اقتصاد و...) وارد شده، مفهومی جدید، پیچیده و چند وجهی است که علی رغم تازگی، توجه بسیاری از صاحب نظران حوزه مذکور را به خود جلب کرده است و به دلیل محتوایی که دارد تقریباً تمام موضوعات مطرح در حوزه علوم انسانی و اجتماعی ارتباط پیدا می کند که یکی از آنها در تبیین مسائل و مشکلات روستایی می باشد.

در دهه ۱۹۹۰ شاهد رویکرد سرمایه اجتماعی از طریق محافل عمومی و دانشگاهی هستیم، در دیدگاه های سنتی سرمایه های اقتصادی و فیزیکی و نیروی انسانی مهم ترین نقش را ایفا می کردند، اما در عصر حاضر برای توسعه بیشتر از این ها به سرمایه اجتماعی نیازمندیم زیرا، بدون این سرمایه استفاده از دیگر سرمایه ها به طور بهینه ممکن نخواهد بود تا آنجا که در جامعه ای که فاقد سرمایه اجتماعی کافی است، سایر سرمایه ها ابتر می ماند و تلف می شوند.

امروزه مناقشه‌ی اندیشمندان اجتماعی بر سر اندازه‌گیری، سنجش و تحلیل سرمایه‌ی اجتماعی است، که بحث و انتقادات زیادی را در محافل دانشگاهی به همراه داشته است، به نظر می‌رسد برای اینکه در اندازه‌گیری آن دقت زیاد نظری حاصل شود، درک صحیح مفهوم آن ضروری به نظر می‌رسد (تسلیمی، ۱۳۸۷، ۳۲).

لغت سرمایه اکنون یک مفهوم آشنا در بین علوم اجتماعی است. در گذشته، مفهوم سرمایه به طور اولیه در اقتصاد وجود داشت اما این مفهوم به تازگی در علوم سیاسی، جامعه‌شناسی و تاریخ وارد شده است. انواع بسیاری از سرمایه از قبیل سرمایه هویت، سرمایه انسانی، سرمایه آکادمیک، سرمایه فیزیکی، سرمایه مالی و سرمایه مادی وجود دارد (Pellerin and Stearns 2001, Reay, 2000). «امروزه تعاریف متعددی در ارتباط با مفهوم سرمایه اجتماعی مطرح شده، که باعث ایجاد سردرگمی نسبت به این مفهوم شده است» (National Statistic, ۲۰۰۱:۳). «از دیدگاه کلمن سرمایه اجتماعی با کارآیی خود تعریف می‌شود، یک هویت صرف نیست بلکه دارای ویژگی‌های مختلف است» (Coleman, 1990:302). سرمایه اجتماعی، همچون مفاهیم سرمایه فیزیکی و سرمایه انسانی، به ویژگی‌های سازمان اجتماعی از قبیل شبکه‌ها، هنجارها و اعتماد اشاره دارند که هماهنگی و همکاری برای کسب سود متقابل شبکه‌ها، هنجارها، و اعتماد اشاره دارند که هماهنگی و همکاری برای کسب سود متقابل را تسهیل می‌کنند. سرمایه اجتماعی سود سرمایه‌گذاری در زمینه سرمایه فیزیکی و سرمایه انسانی را افزایش می‌دهد. در جامعه‌ای که از نعمت سرمایه اجتماعی چشمگیری برخوردار است فهم کاری آسانتر است. سرمایه اجتماعی بعنوان یک منبع با مالکیت جمعی متعلق به محله، جوامع، مناطق و بخشها بوده و میتواند متغیر، کوچک و بزرگ و یا زیاد و کم باشد. مفهوم سرمایه اجتماعی با سه عنصر اصلی و شاخص معرفی می‌شود. در قالب گرایشها و تمایلات رفتاری به اعتماد و هنجارهای تمایل به کار گروهی و در بعد الگوهای ساختاری به انجمن‌پذیری و مشارکت اشاره می‌کنند (ازکیا و فیروزآبادی، ۱۳۸۷، ۸۱). پانتام سرمایه اجتماعی را مجموعه‌ای از مفاهیمی مانند اعتماد، هنجارها و شبکه‌ها می‌داند که منافع متقابل اعضای یک اجتماع را تأمین خواهد کرد، تأکید عمده وی بر مفهوم اعتماد است (Puntam, 2000). بانک جهانی سرمایه اجتماعی را مجموعه‌ای از نهادها، ارتباطات و قواعد می‌داند که کمیت و کیفیت تعاملات اجتماعی جامعه را شکل می‌دهند (World Bank, 2006). در مفهوم کلی «سرمایه اجتماعی حاصل انباشت منابع بالقوه و بالفعلی است که مربوط به مالکیت یک شبکه با دوام کم و بیش نهادینه شده در بین افرادی است که با عضویت در یک گروه ایجاد می‌شود» (فیروزآبادی، ۱۳۸۴).

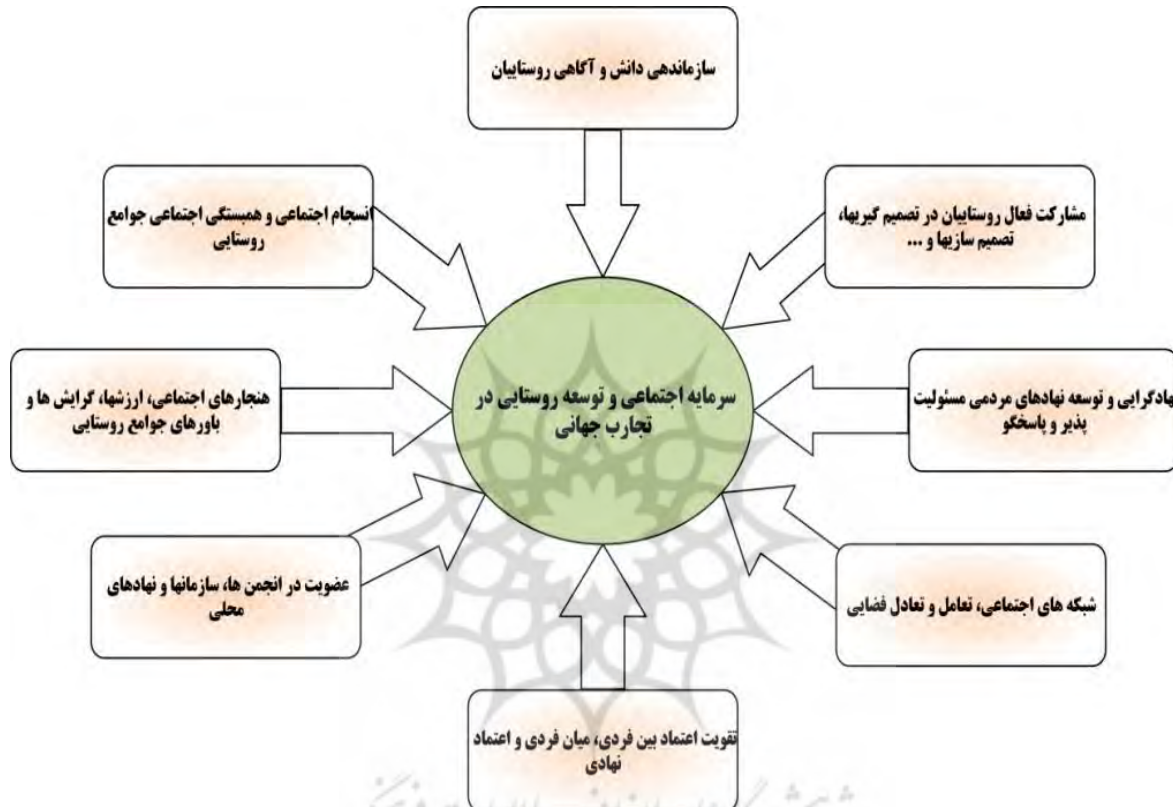
مفهوم سرمایه اجتماعی و نقش آن در توسعه روستایی موضوع نسبتاً جدیدی است که تاکنون در مورد این موضوع خصوصاً مطالعات روستایی کمی صورت گرفته است. در زیر به ذکر چند نمونه از مطالعات انجام شده در زمینه‌ی پیشینه‌ی این موضوع پرداخته شده است.

جدول ۱. مطالعات انجام شده در زمینه ی سرمایه اجتماعی

نویسنده	عنوان کتاب یا مقاله	نتیجه‌ی گرفته شده
ماجدی و لهسایی زاده (۱۳۸۵)	بررسی رابطه بین متغیرهای زمینه ای، سرمایه اجتماعی و رضایت از کیفیت زندگی، مطالعه موردی در روستاهای استان فارس	تحلیل نتایج نشان داده است که یازده فرضیه از بیست فرضیه مربوط به بررسی رابطه بین متغیرهای زمینه ای و سرمایه اجتماعی تایید شده است که از آن میان، پنج فرضیه به شاخصهای سرمایه اجتماعی مربوط می شود، همچنین، مدل تحلیل رگرسیونی از معنادار بودن متغیرها بحث می کند که در واقع، تاییدی بر فرضیه تحقیق بود.
عبداللهی (۱۳۸۶)	مسائل و راه حل سنجش و تحلیل سرمایه اجتماعی در ایران	دولت باید ضمن حمایت از پژوهش‌های مرتبط با سرمایه اجتماعی از طریق اجرای برنامه های توسعه همه جانبه و متوازن در سطح ملی زمینه را برای انسجام هر چه بیشتر خرده نظام‌های اقتصادی واجتماعی برای عاملان توسعه هموار سازد.
سلمانی ورمضان زاده (۱۳۸۷)	بررسی ابعاد سرمایه اجتماعی (مشارکت مدنی، تعامل اجتماعی، اعتماد) در توسعه روستایی	در هر دو جامعه نمونه شاخص تعامل اجتماعی بیشترین نقش را در بین سایر شاخص‌های سرمایه اجتماعی در توسعه روستایی داشته است.
زالی و استاد رحیمی (۱۳۸۷)	ارزیابی کیفیت و ساختار روابط اجتماعی به عنوان یکی از مؤلفه های سرمایه اجتماعی (مطالعه موردی: شهر تبریز)	تراکم رابطه ای اجتماعی به عنوان شاخص‌های انسجام رابطه ای، از وضعیت مطلوب‌تری نسبت به سایر شاخص‌ها برخوردار است. و دیگر اینکه دولت‌ها هم می‌توانند بر کیفیت سرمایه اجتماعی تأثیرات مثبت و منفی داشته باشند.
کیانی و میرزا پور (۱۳۸۸)	بررسی افتراق فضایی - مکانی شهر و روستا در ابعاد سرمایه (مطالعه موردی شهرستان خرم آباد)	بین شهر و روستا از نظر سرمایه اجتماعی تفاوت‌هایی وجود دارد که قابل تامل اند، از نظر اعتماد عمومی شکاف زیادی بین شهر و روستا است و از نظر مشارکت غیر رسمی: روستاییان از مشارکت بیشتری نسبت به شهروندان خرم آبادی برخوردار بوده‌اند.
صیدایی و دهقانی (۱۳۸۹)	نقش مشارکت های مردمی در توسعه روستایی: با تأکید بر مشارکت سنتی و جدید در بخش مرکزی شهرستان نورآباد ممسنی	میزان مشارکت مردمی را در گذشته و حال حاضر ارزیابی نموده اند که نتایج نشان داد رابطه معناداری بین مشارکت سنتی و جدید روستاییان منطقه مورد مطالعه وجود ندارد، اما این تفاوت در مصادیق مشارکت سنتی و جدید چشمگیر است.
میری (۱۳۸۹)	بررسی نقش سرمایه اجتماعی و رضایت از کیفیت زندگی، مطالعه موردی بخش پشت آب سیستان	نتایج این تحقیق نشان می دهد که میان سرمایه ی اجتماعی و توسعه ی روستایی، رابطه معناداری وجود داشته و در این رابطه، هر یک از این پارامترها میتواند نقش تاثیرگذاری داشته باشد. از این رو میزان سرمایه اجتماعی متوسط در منطقه ی مورد مطالعه، در صورت تقویت این سرمایه و بهینه نمودن آن میتواند نقش موثری در توسعه روستایی منطقه پشت آب داشته باشد.
توکلی و همکاران (۱۳۹۰)	تحلیلی بر میزا نسرمایه ی اجتماعی در مناطق روستایی شهرستان ممسنی، مطالعه موردی: بخش دشمن زیاری	یافته های این تحقیق نشان می دهد گر چه بین ابعاد مختلف سرمایه اجتماعی در مناطق روستایی مورد مطالعه رابطه معناداری تایید شده است، اما نتایج رگرسیون چند متغیره مؤید رابطه معناداری در مولفه های سرمایه اجتماعی نمی باشد. همچنین نتایج بیان کننده ی این مطلب است که در بین مولفه های سرمایه اجتماعی درجه مشارکت روستائیان از حد سهمی شدن در اطلاعات فراتر نرفته است و نیز در تصمیم گیری در سطوح بالاتر محروم بوده اند و بیشتر مشارکت و فعالیت های دسته جمعی از نوع ابزاری می باشد.
احمدوند و همکاران (۱۳۹۱)	بررسی تاثیر رفاه و سرمایه اجتماعی بر کیفیت زندگی در مناطق روستایی شهرستان بويراحمد	نتایج این تحقیق نشان می دهد که رابطه معناداری متغیرهای سن، سرمایه اجتماعی، نگرش به مشارکت، سطح تحصیلات، تماس با منابع اطلاعاتی، سطح اطلاعات و آگاهی و اشتغال در خارج از منزل با مشارکت اجتماعی زنان روستایی داشت. همچنین یافته حاصل از رگرسیون سلسله مراتبی نیز نشان داد الگوی پژوهشی توانایی پیش بینی بیش از ۳۱ درصد از تغییرات در مشارکت اجتماعی را داشته است.
یدلهی فارسی و رضوی (۱۳۹۱)	نقش سرمایه اجتماعی و سرمایه انسانی در کارآفرینی جوانان در	نتایج پژوهش بیانگر آن است که اندازه ی شبکه ی اجتماعی با موقعیت در کارآفرینی، رابطه ی مثبت و معناداری دارد. ضریب تاثیر تشخیص فرصت بر بهره برداری از فرصت ۹۱٪ و ضریب

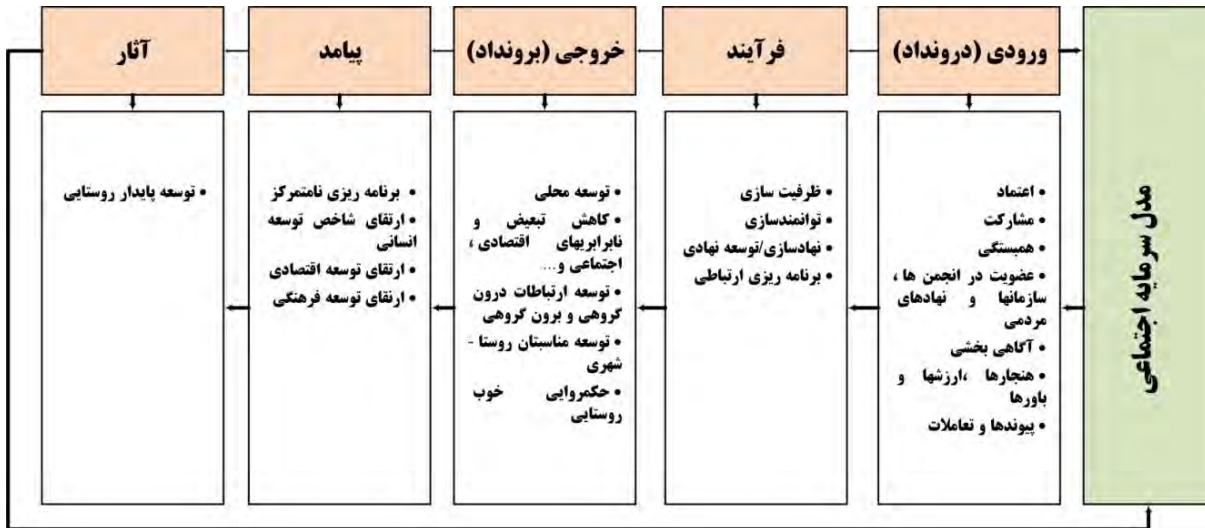
تأثیر بر بهره برداری از فرصت بر ایجاد کسب و کار ۳۵ است.	روستایی بخش کربال	
نتایج حاصله حاکی از این است که بین افزایش سرمایه اجتماعی و بالا رفتن توسعه روستایی رابطه مثبت و کاملاً معناداری وجود دارد؛ به عبارت دیگر با افزایش میزان سرمایه اجتماعی در بین پاسخگویان، توسعه روستایی به ویژه در ابعاد اجتماعی و کالبدی تحول بیشتری را نشان می دهد.	ارزیابی نقش سرمایه اجتماعی در توسعه نواحی روستایی، مطالعه موردی دهستان مشهد میقان شهرستان اراک	فراهانی و همکاران (۱۳۹۲)

با عنایت به تجربیات و مطالعات متعددی که از کشورها، مجامع بین المللی و سازمانی و محققین در این خصوص انجام پذیرفته، شاخص های مطرح در قالب مدل سرمایه اجتماعی در شکل ۱ نمایش داده شده است.

شکل ۱. مدل سرمایه اجتماعی مستخرج از سیاستها و برنامه ریزی های توسعه روستایی کشورهای مختلف (منبع: رکن الدین افتخاری و همکاران، ۱۳۹۳، ۹۲).

بر اساس رویکرد سیستمی، توسعه روستایی به طور اعم و توسعه اجتماعی به طور اخص، تولیدی نظام مند است که از درون لایه های مختلف سیستم به شکلی درون زاد و در نتیجه مناسبات عناصر درون سیستمی مختلف همچو نپیوندها و شبکه های اجتماعی، نظم و امنیت، هنجارها و مشارکت، معنا و مفهوم عینی و ذهنی پیدا می کند. به عبارت دیگر، در این رویکرد، ویژگی های سرمایه اجتماعی در قالب سیستمی از داده (درونداد)، فرایند، خروجی (ستاده)، پیامد و اثر گنجانده شده است. از این رو، دروندادها و فرآیندهای سیستم به معنای ابزار تحقق سرمایه اجتماعی و توسعه روستایی در کوتاه مدت (برون داد)، میان مدت (پیامد) و بلند مدت (آثار) است که به عنوان اهداف قلمداد می شود. شکل ۲ الگوی سرمایه اجتماعی برای توسعه روستایی را براساس رویکرد سیستمی نشان می دهد.

شکل ۲. الگوی سرمایه اجتماعی برای توسعه روستایی براساس رویکرد سیستمی (همان منبع)

بدیهی است در رویکرد سرمایه اجتماعی مؤلفه‌ها و شاخص‌های مطرح شده منجر به توسعه نواحی روستایی می‌شود؛ چرا که، در سرمایه اجتماعی، مشارکت مردم محلی / روستاییان، همبستگی اجتماعی، عضویت در انجمن‌ها و شبکه‌ها، هنجارها، ارزشها و باورها و نیز پیوندها و تعاملات از طریق ظرفیت‌سازی، توانمندسازی، نهادسازی یا توسعه نهادی و در چارچوب برنامه ریزی راهبردی مشارکتی، تعاملی و ارتباطی با پارادایم فضایی در سطوح ملی، منطقه‌ای و محلی منجر به شکل‌گیری جامعه‌ای نهادگرا، غیر متمرکز، مشارکتی، تعاملی و ارتباطی همراه با عدالت فضایی، می‌شود که در نتیجه‌ی آن توسعه روستایی تحقق می‌یابد.

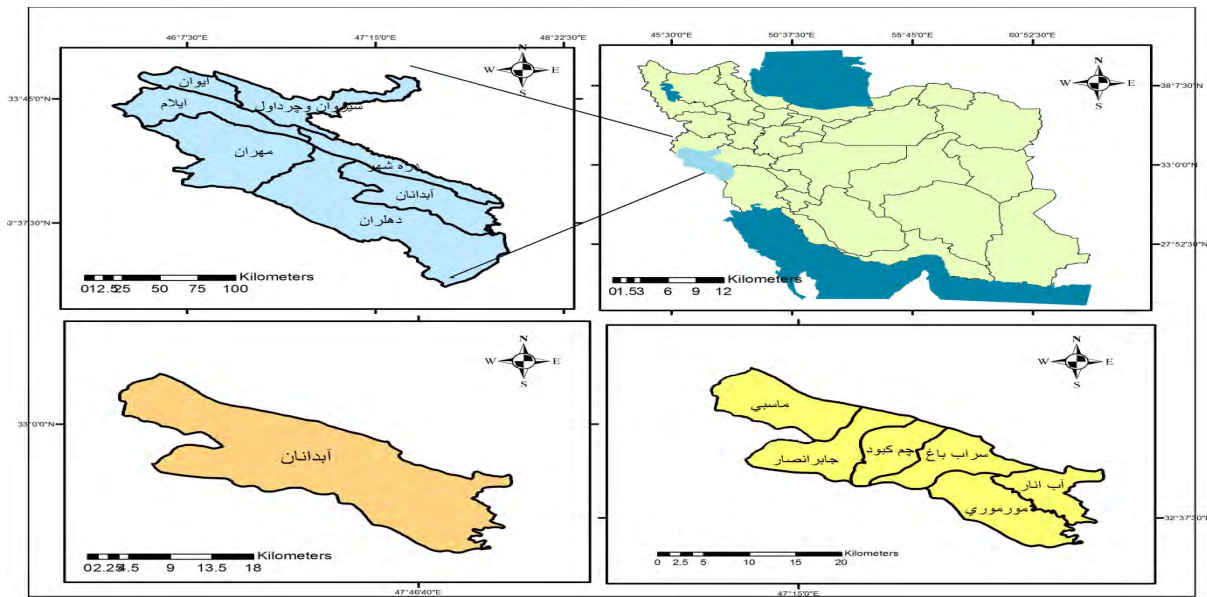
محدوده مورد مطالعه

محدوده‌ی مورد مطالعه در این تحقیق ۶ دهستان مور موری، آب انار، ماسبی، جابر انصار، چم کبود و سراب باغ شهرستان آبدانان استان ایلام است، که طبق آخرین سرشماری صورت گرفته دارای ۲۶ روستا، ۴۰۳۴ خانوار و ۱۷۰۰۰ نفر جمعیت می‌باشد و تعداد نمونه برای تکمیل پرسشنامه ۶۴۲ خانوار می‌باشد که از طریق فرمول کوکران به دست آمده است.

جدول ۲. ویژگی‌های جمعیتی شهرستان آبدانان

شهرستان	بخش	دهستان	جمعیت	خانوار
آبدانان	کلات	مورموری	۵۲۹	۱۱۷
		آب انار	۲۰۵۷	۴۶۱
	مرکزی	ماسبی	۲۱۱۸	۴۶۱
		جابر انصار	۴۳۲۴	۱۰۴۰
	سراب باغ	چم کبود	۵۴۸۲	۱۳۸۳
		سراب باغ	۲۴۹۰	۵۷۲

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵

شکل ۳. موقعیت سیاسی محدوده مورد مطالعه

روش تحقیق

روش تحقیق در پژوهش حاضر با توجه به عنوان اولویت بندی مناطق روستایی در دستیابی به سرمایه اجتماعی روشی توصیفی-تحلیلی است، جهت گردآوری اطلاعات از دو روش کتابخانه‌ای و میدانی (پرسشنامه و مصاحبه) استفاده شده است. همچنین جهت تجزیه و تحلیل اطلاعات از تکنیک‌های تصمیم‌گیری چند شاخصه (TOPSIS, SAW) و روش وزن دهی آنتروپی استفاده شده است. از آنجا که کنترل متغیرهای مستقلی که رفتار انسان را تعیین می‌کنند مشکل و اغلب غیر ممکن است از روش معیاری استفاده شده است. با این روش می‌توان به کشف روابط بین پدیده‌ها و تجزیه تحلیل داده‌ها به صورت قیاسی پرداخت.

بحث و یافته‌ها

در این تحقیق دهستان‌های شهرستان آبدانان از نظر دستیابی به سرمایه اجتماعی به عنوان رهیافتی برای توسعه روستایی اولویت بندی شده اند و داده‌های استفاده شده از طریق پرسشنامه گردآوری شده که از طریق میانگین گرفتن از متغیرها، شاخص‌های مربوطه بدست آمد که در جدول ۳ شاخص‌ها و متغیرهای مورد استفاده آورده شده است.

جدول ۳. شاخص‌ها و متغیرهای سرمایه اجتماعی

متغیر	شاخص	مفهوم
میزان مشارکت در امور روستا، میزان مشارکت در پروژه‌های عمرانی، میزان ارتباط با شورای اسلامی، میزان کمک مالی و کاری، شراکت در کارها با یکدیگر	مشارکت اجتماعی	میزان اعتماد مردم به یکدیگر، میزان اعتماد مردم به گردشگران و مهاجرین وارد شده، میزان اعتماد مردم به شورای اسلامی ده، میزان اعتماد به مراکز خدمات روستایی
میزان اعتماد مردم به یکدیگر، میزان اعتماد مردم به گردشگران و مهاجرین وارد شده، میزان اعتماد مردم به شورای اسلامی ده، میزان اعتماد به مراکز خدمات روستایی	اعتماد اجتماعی	

میزان گردهمایی و جلسات در روستا، میزان تغییر ارزش های مشترک طی زمان، میزان روابط همسایگان، حفظ ارزش های مشترک و روحیه ی کار گروهی و وجدان کاری در روستا، شباهت فرهنگی و فکری همه ی اعضای افراد روستا و عدم ورود افراد بیگانه در روستا	انسجام اجتماعی	سرمایه اجتماعی
میزان همکاری و کمک در میان مردم روستا، کمک به یکدیگر در کارهای زراعی، اداره ی مزرعه یکدیگر حین حوادث متفرقه	تعاون اجتماعی	
میزان کمک به یکدیگر در مواقع گرفتاری، میزان ارتباط افراد با یکدیگر، میزان همبستگی بین روستاییان، صرف نظر کردن از منافع خود به خاطر منافع دیگران، انجام کاری وقت گیر برای دیگران، میزان ارتباط با شهر و روستاهای دیگر	تعامل اجتماعی	
میزان احساس آرامش با زندگی در روستا، میزان احساس آرامش همسایگی در کوچه و محلات، میزان احساس آرامش از میزان تراکم و رفت و آمد در روستاسلامت افراد جامعه، میزان جرم و جنایت در منطقه (اعتیاد، دزدی و...)، انحراف های اجتماعی، وجود نیروی انتظامی در منطقه	امنیت اجتماعی	
میزان عدم همبستگی میان روستاییان، میزان دعوا، نزاع، دسته کشی طایفه ای، اختلافات بر سر مسائل جزئی	تضاد اجتماعی	

روشهای تحلیل چند شاخصه با به کار گیری مشخصات کمی و کیفی معیارها، به همراه وزن و تخمین نسبی آن می توانند درکی چند وجهی از تحلیل به دست دهند. به منظور انجام تحلیل چند شاخصه، مراحل مختلفی باید طی شود که در ادامه به آنها پرداخته می شود.

مرحله ی اول: تشکیل ماتریس ساختاری شاخص ها و معیارهای مورد سنجش. داده های ورودی برای تصمیم گیری چند شاخصه را می تواند در قالب جدولی سازماندهی کرد. این جدول را می توان به صورت ماتریس تصمیم، ماتریس ارزیابی، یا ماتریس آثار در نظر گرفت که نمایانگر روابط گزینه- شاخص است (اصغر پور، ۱۳۸۵، ۲۵).

جدول ۴. ماتریس تصمیم گیری شاخص ها و گزینه های مورد سنجش

شاخص / گزینه	مشارکت	اعتماد اجتماعی	انسجام اجتماعی	تعامل اجتماعی	تضاد اجتماعی	تعاون اجتماعی	امنیت اجتماعی
مورموری	۳/۶۷	۳/۵۴	۳/۸۱	۳/۶۱	۲/۲۱	۳/۵۱	۳/۸۶
آب انار	۳/۶۲	۲/۷۷	۳/۶۵	۳/۲	۲/۳۴	۲/۶۵	۳/۵۶
ماسبی	۳/۸۶	۲/۴۳	۲/۹۴	۳/۶۷	۲/۱۱	۳/۳۴	۳/۳۲/۴
جابر انصار	۳/۹۵	۳/۶۴	۴/۲۹	۴/۵۹	۲/۱	۳/۵۴	۳/۶۵
چم کبود	۳/۸۲	۲/۳۱	۳/۱۱	۳/۲	۲/۲	۲/۵۶	۲/۹۸
سراب باغ	۲/۹	۲/۳۸	۳/۴۸	۳/۷۶	۲/۱۲	۲/۹۸	۳/۲۵

منبع: یافته های پژوهش، ۱۳۹۷

مرحله دوم: بی مقیاس سازی یا استاندارد کردن داده ها و شاخص های مورد مطالعه. هر یک از شاخص های کمی دارای مقیاس اندازه گیری مختص خود هستند که مقایسه آنها بای کلیدگر را غیر ممکن می سازد. بنابراین می بایست به طریقی آنها را مستقل از واحد، اندازه گیری کرد تا بتوان مقایسه را انجام داد. برای این کار روشهای متعددی وجود دارد. در پژوهش حاضر شاخص ها باروش نرمالسازی خطی استاندارد شده اند.

جدول ۵. شاخص های استاندارد شده ی مورد مطالعه

شاخص / گزینه	مشارکت	اعتماد اجتماعی	انسجام اجتماعی	تعامل اجتماعی	تضاد اجتماعی	تعاون اجتماعی	امنیت اجتماعی

مورموری	۰/۹۲۹	۰/۹۷۲	۰/۸۸۸	۰/۷۸۶	۰/۹۵۰	۰/۹۹۱	۱
آب انار	۰/۹۱۶	۰/۷۶۱	۰/۸۵۱	۰/۹۶۷	۰/۸۹۷	۰/۷۵۴	۰/۹۲۳
ماسپی	۰/۹۷۷	۰/۶۶۷	۰/۶۸۵	۰/۷۹۹	۰/۹۵۵	۰/۹۴۳	۰/۸۶۰
جابر انصار	۱	۱	۱	۱	۱	۱	۰/۹۵۵
چم کبود	۰/۷۱۳	۰/۶۳۴	۰/۷۲۴	۰/۶۷۹	۰/۹۵۴	۰/۷۲۳	۰/۷۷۲
سراب باغ	۰/۷۳۴	۰/۶۵۴	۰/۸۱۱	۰/۸۱۹	۰/۹۹۰	۰/۸۴۲	۰/۸۴۲

منبع: یافته های پژوهش، ۱۳۹۷

مرحله سوم: وزن دهی به شاخص های مورد مطالعه. هدف از وزندگی این است که بتوان اهمیت هر شاخص را نسبت به شاخص های دیگر ارزیابی کرد (قاضی نوری و طباطباییان، ۱۳۸۴، ۳). در پژوهش حاضر برای وزن دهی از روش آنتروپی استفاده شده است.

جدول ۶. محاسبه وزن شاخص های مورد مطالعه

شاخص	مشارکت اجتماعی	اعتماد اجتماعی	انسجام اجتماعی	تعامل اجتماعی	تضاد اجتماعی	تعاون اجتماعی	امنیت اجتماعی
وزن	۰/۱۵۵	۰/۰۹۷	۰/۱۱۹	۰/۱۰۱	۰/۲۱۳	۰/۱۵۳	۰/۱۶۰

منبع: یافته های پژوهش، ۱۳۹۷

پس از انجام مراحل سه گانه ذکر شده، تجزیه و تحلیل یافته های حاصل از این مراحل با استفاده از روش های چند شاخصه ای که پیش تر معرفی شدند، انجام شد.

تکنیک مجموع ساده ی وزنی^۱ (SAW)

روش مجموع ساده ی وزنی یکی از قدیمی ترین روش های به کار گرفته شده در روش های تصمیم گیری چند شاخصه است. برای استفاده از این تکنیک ابتدا وزن هریک از شاخص ها با استفاده از تکنیک آنتروپی تعیین می گردد. در وزن دهی ابتدا مقدار نماد E را با استفاده از رابطه ۱ محاسبه می کنیم.

$$E \approx s\{P_1, P_2, \dots, P_n\} = k \sum_{i=1}^n [P_i \cdot \ln p_i]$$

به گونه ای که K یک ثابت مثبت می باشد. پس از آن مقدار مشخص P را به ازای هر I و J با استفاده از رابطه ۲ مورد محاسبه قرار می دهیم:

$$p_{ij} = \frac{r_{ij}}{\sum_{i=1}^m r_{ij}}; \forall i, j$$

و برای EJ مجموعه Pij مطابق با رابطه ۴ داریم:

$$Ej = k \sum_{i=1}^m [P_{ij} \cdot \ln p_{ij}]; \forall j$$

به گونه ای که:

$$k = \frac{1}{L_{nm}}$$

پس از آن درجه انحراف اطلاعات ایجاد شده که با D_j به ازای شاخص J ام از رابطه ۶ محاسبه می گردد:

$$d_j = 1 - E_j; \forall j$$

برای محاسبه اوزان W_j از شاخص های موجود نهایتاً از رابطه ۷ استفاده می کنیم (به ازای تمامی j ها)

$$W_j = \frac{d_j}{\sum_{j=1}^n d_j}; \forall j$$

در روش SAW با مشخص بودن بردار W یعنی بردار وزن های شاخص ها با انتخاب گزینه مناسب A^* با استفاده از رابطه ۸ پرداخته می شود.

چنانچه $\sum W_j = 1$ باشد داریم:

$$A^* = \left\{ A_j \mid \max_j \sum W_j \cdot r_{ij} \right\}$$

این روش نیاز به مقیاس های مشابه یا اندازه گیری های بی مقیاس شده دارد که بتوان آنها را با یکدیگر مقایسه کرد. این تکنیک بر مبنای پارامترهای مرکزی در علم آمار شکل گرفت هاست. تابع مطلوبیت تصمیم گیرنده این تکنیک خطی است و قابلیت جمع پذیری شاخصها تضمین شده است (آذر و رجب زاده، ۱۳۸۱، ۱۶۸).

جدول ۷. نتایج حاصل از کاربرد مدل SAW

شاخص گزینه	مشارکت	اعتماد اجتماعی	انسجام اجتماعی	تعامل اجتماعی	تضاد اجتماعی	تعاون اجتماعی	امنیت اجتماعی	مجموع	رتبه
مورموری	۰/۱۴۴	۰/۰۹۴	۰/۱۰۶	۰/۰۸۰	۰/۲۰۳	۰/۱۵۱	۰/۱۶۰	۰/۹۳۹	۲
آب انار	۰/۱۴۲	۰/۰۷۴	۰/۱۰۱	۰/۰۷۱	۰/۱۹۲	۰/۱۱۵	۰/۱۴۸	۰/۸۴۳	۴
ماسبی	۰/۱۵۲	۰/۰۶۵	۰/۰۸۲	۰/۰۸۱	۰/۲۱۲	۰/۱۴۴	۰/۱۳۸	۰/۸۷۴	۳
جابر انصار	۰/۱۵۵	۰/۰۹۷	۰/۱۱۹	۰/۱۰۲	۰/۲۱۳	۰/۱۵۲	۰/۱۵۱	۰/۹۹۱	۱
چم کبود	۰/۱۱۱	۰/۰۶۱	۰/۰۸۶	۰/۰۷۱	۰/۲۰۴	۰/۱۱۰	۰/۱۲۴	۰/۷۶۸	۶
سراب باغ	۰/۱۱۴	۰/۰۶۳	۰/۰۹۷	۰/۰۸۳	۰/۲۱۱	۰/۱۲۹	۰/۱۳۴	۰/۸۳۳	۵

منبع: یافته های پژوهش، ۱۳۹۷

نتایج حاصل از مدل SAW نشان می دهد که دهستان جابر انصار با مجموع سطری ۰,۹۹ درصد، رتبه ۱ را به خود اختصاص داده و دهستان مورموری با مجموع سطری ۰,۹۳ درصد، رتبه ۲ را داراست. که مشخص کرده ۷ مؤلفه

سرمایه اجتماعی در این دهستان ها در وضعیت مطلوبی هستند و در نتیجه با برنامه ریزی مناسب برای این مناطق، راه به سوی توسعه روستایی را بیش از پیش هموارتر می سازد. همچنین دهستان چم کبود با رتبه ۶ (۰,۷۶) در پایین ترین سطح از اولویت بندی قرار دارد که نیازمند به تقویت مؤلفه های سرمایه اجتماعی در این دهستان می باشد.

تکنیک تاپسیس^۲ (TOPSIS)

این مدل توسط هوانگ و یون در سال ۱۹۸۱ پیشنهاد شد. این مدل یکی از بهترین مدل های تصمیم گیری چند شاخصه می باشد. یک تکنیک تصمیم گیری چند شاخصه جبرانی بسیار قوی برای اولویت بندی گزینه ها از طریق شبیه نمودن به جواب ایده آل می باشد که به نوع تکنیک وزن دهی، حساسیت بسیار کمی داشته و پاسخ های حاصل از آن، تغییر عمیقی نمی کند. در این روش، گزینه انتخاب شده، می باید کوتاه ترین فاصله را از جواب ایده آل و دورترین فاصله را از ناکارآمدترین جواب داشته باشد. از محاسن این روش نسبت به سایر تکنیک های اولویت بندی مکانی، میتوان به موارد زیر اشاره نمود (طاهرخانی، ۱۳۸۶، ۶).

- معیارهای کمی و کیفی را توأم در مبحث مکانیابی دخالت می دهد.
- خروجی آن می تواند ترتیب اولویت گزینه هارا مشخص و این اولویت را به صورت کمی بیان کند.

- تضاد و تطابق بین شاخص ها را در نظر می گیرد.
- روش کار، ساده و سرعت آن مناسب است.
- ضرایب وزنی اولیه را پذیراست.
- نتایج حاصل از این مدل کاملاً منطبق با روشهای تجربی است.

معمولاً این روش را می توان برای وضعیت های گسسته که تعداد گزینه ها محدود و مشخص اند به کار بست. روش های پیوسته که تعداد گزینه ها زیاد هستند توصیه نمی شوند، مگر اینکه طبقه بندی مجددی از داده ها صورت پذیرد. در روش های گسسته معمولاً چند گزینه و تعدادی معیار وجود دارد، که در آن راه حل ایده آل به این صورت نشان داده می شود:

$$A^* = (X_{1}^*, \dots, X_{j}^*, \dots, X_{n}^*)$$

که در آن X_{1}^* بهترین مقدار گزینه j ام بین همه گزینه های مدل است. راه حل منفی به صورت زیر نشان داده می شود:

$$A^- = (X_{1}^-, \dots, X_{j}^-, \dots, X_{n}^-)$$

که در آن X_{j}^- بدترین مقدار برای خصوصیت j ام بین همه گزینه هاست. مراحل این کار عبارتند از:

۱- محاسبه ی بردار نرمال r_{ij} با استفاده از رابطه زیر:

$$r_{ij} = \frac{X_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m X_{ij}^2}}, \quad i = 1, \dots, m; \quad j = 1, \dots, n$$

۲- محاسبه مقادیر نرمال وزنی، با استفاده از رابطه زیر:

$$v_{ij} = w_j r_{ij}, \quad i = 1, \dots, m; \quad j = 1, \dots, n$$

۳- شناسایی راه حل ایده آل مثبت و راه حل ایده آل منفی، که بر اساس مقادیر نرمال وزنی تعیین می شوند.

$$A^* = \{v_1^*, \dots, v_j^*, \dots, v_n^*\} = \{(\max_j v_{ij} \mid j = 1, \dots, n) \mid i = 1, \dots, m\}$$

$$A^- = \{v_1^-, \dots, v_j^-, \dots, v_n^-\} = \{(\min_j v_{ij} \mid j = 1, \dots, n) \mid i = 1, \dots, m\}$$

۴- محاسبه میزان جدایی، که با استفاده از رابطه زیر میزان جدایی از راه حل ایده آل مثبت A^* محاسبه می شود:

$$S_i^* = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^*)^2}, \quad i = 1, \dots, m$$

به همین صورت میزان جدایی از راه حل ایده آل منفی با استفاده از رابطه زیر محاسبه می گردد:

$$S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2}, \quad i = 1, \dots, m$$

۵- محاسبه میزان شباهت به راه حل ایده آل مثبت:

$$C_i^* = S_i^- / (S_i^* + S_i^-), \quad i = 1, \dots, m$$

توجه داشته باشید که مقدار C_i^* همیشه بین صفر و یک است ($0 \leq C_i^* \leq 1$) که در آن زمانی $C_i^* = 0$ که $A_i = A^*$ و

زمانی $C_i^* = 1$ که $A_i = A^-$

۶- رتبه بندی بر اساس ترتیب ترجیحات، انتخاب یک گزینه براساس حداکثر مقدار C_i^* یا رتبه بندی گزینه های براساس میزان C_i^* (فرجی سبکبار و رضاعلی، ۱۳۸۸، ۷۶).

جدول ۸. نتایج حاصل از بکارگیری مدل TOPSIS

دهستان	مورموری	آب انار	ماسپی	جابر انصار	چم کبود	سراب باغ
ضریب توسعه	۰/۷۱۶	۰/۴۱۶	۰/۴۸۶	۰/۹۱۸	۰/۱۲۱	۰/۳۲۹
رتبه	۲	۴	۳	۱	۶	۵

منبع: یافته های پژوهش، ۱۳۹۷

نتایج حاصل از تکنیک TOPSIS در اولویت بندی دهستان های محدوده مورد مطالعه در دستیابی به مؤلفه های سرمایه اجتماعی نشان می دهد دهستان جابر انصار رتبه ۱ (۰,۹۱) و دهستان مورموری رتبه ۲ (۰,۷۱) را به خود اختصاص داده اند و دهستان چم کبود با ۰,۱۲ درصد در پایین ترین سطح اولویت بندی قرار دارد. همانطور که ملاحظه می شود نتایج حاصل از این تکنیک مانند نتایج حاصل از تکنیک SAW است و اولویت بندی دهستان های مذکور در دستیابی به سرمایه اجتماعی برای رسیدن به توسعه روستاییدر وضعیت یکسانی قرار دارد.

نتیجه گیری

امروزه سرمایه اجتماعی به عنوان حلقه اتصال سرمایه طبیعی، سرمایه فیزیکی و سرمایه انسانی، رشد و توسعه اقتصادی را برای جوامع محلی به ارمغان آورده است. در صورت فقدان سرمایه اجتماعی، سایر سرمایه ها اثر بخشی

خود را از دست می دهند از این رو موضوع سرمایه اجتماعی به عنوان یک اصل محوری برای دستیابی به توسعه محسوب می گردد. بنابراین سرمایه اجتماعی یکی از مهمترین سرمایه های توسعه ای است که در رویکردهای اخیر بسیار به آن توجه شده است. در نتیجه شناخت این نوع سرمایه در مناطق روستایی به منظور ارائه الگوهای توسعه ای از ضرورت ویژه برخوردار است.

دستیابی به توسعه و پیشرفت مستلزم به کارگیری و بهره برداری بهینه از انواع سرمایه می باشد. سرمایه های طبیعی، مالی و اقتصادی، انسانی و اجتماعی گونه های مختلف از سرمایه می باشند که منابع انرژی در جامعه است. با مطالعه علمی و شناخت دقیق سرمایه اجتماعی در میان اقشار مختلف جامعه می توان از این مفهوم در تحلیل مسائل اجتماعی- فرهنگی به عنوان متغیر پیش بینی کننده و نیز استفاده از ظرفیت ها و منابع (مادی و انسانی) در وجه فرهنگی، اجتماعی بهره گرفت. در تمام کشورهای در حال توسعه در کنار سرمایه اقتصادی و انسانی که مسئولین هر جامعه در انباشت و به کارگیری آن ها تلاش می کنند، جای سرمایه اجتماعی با رنگ و بویی تازه تر و امروزی ضروری به نظر می آید که باید برای نهادینه کردن آن تلاش کرد. هر جامعه ای که بتواند اندوخته های مناسبی از این سه نوع سرمایه را در درون خود ذخیره کند به راحتی می تواند قدم های مؤثر تری را جهت توسعه به جلو بردارد، جوامع روستایی نیز از این وادی مستثنی نیست. در این راستا امروزه مفهوم سرمایه اجتماعی، یک راه حل برای حل مشکلات اقتصادی و توسعه ای روستایی ارائه می کند، به گونه ای که با بالا رفتن سرمایه اجتماعی، رفتار افراد از قابلیت پیش بینی بیشتری برخوردار می شود و حتی در صورت بروز خطا با آن برخورد سختی می شود. وجود سرمایه اجتماعی شرط لازم- نه کافی- برای نتیجه بخشی سرمایه ها و سیاست های اقتصادی و برنامه ریزی های توسعه روستایی است، به دلیل آنکه روابط بین افراد، هنجارها، سنت ها به تسهیل هماهنگی و همکاری کمک می کند که خود موجب افزایش بهره برداری و همچنین برنامه ریزی های توسعه ای بهتر و کارتر می شود.

همانطور که در ابتدا گفته شد هدف از انجام این تحقیق الویت بندی مناطق روستایی در دستیابی به سرمایه اجتماعی رهیافتی به سوی توسعه روستایی در شهرستان آبدانان (۶ دهستان مورموری، آب انار، ماسبی، جابر انصار، چم کبود، سراب باغ) با استفاده از تکنیک های تصمیم گیری چند شاخصه (SAW, TOPSIS) است. بر این اساس و با در نظر گرفتن جایگاه سرمایه اجتماعی در دستیابی به توسعه روستایی، گویه های مختلفی در قالب متغیر سرمایه اجتماعی و با ۷ شاخص مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی، تعاون اجتماعی، تعامل اجتماعی، امنیت اجتماعی و تضاد اجتماعی که در جدول ۳ توضیح داده شده اند، مورد آزمون قرار گرفته و از نتایج بدست آمده می توان استنباط نمود که سرمایه اجتماعی یکی از مهمترین عوامل مؤثر بر توسعه روستایی می باشد و رتبه توسعه یافتگی هر دهستان با میزان سرمایه اجتماعی موجود در آن رابطه مستقیمی برقرار ساخته است. اما بعد از اولویت بندی روستاهای این محدوده از نظر دستیابی به سرمایه اجتماعی با مؤلفه های مذکور می توان در کل چنین نتیجه گرفت که بعد از بررسی میزان سرمایه اجتماعی در روستاهای محدوده مورد مطالعه، این جامعه به لحاظ شاخص های سرمایه اجتماعی، مشارکت اجتماعی، اعتماد و انسجام اجتماعی، تعامل و تعاون اجتماعی، تضاد و امنیت اجتماعی در شرایط نسبتاً نا مطلوبی به سر می برد. مشارکت، اعتماد و انسجام می تواند رابطه دو جانبه را میان مردم و دولت ایجاد کرده و حس تعلق و رضایت را افزایش دهد تا خود روستاییان بتوانند شرایط توسعه را هر چه بیشتر و بهتر فراهم نمایند. این در حالی است که طی سنجش سطح سرمایه اجتماعی، این متغیر سطح نا مناسبی از

جامعه را در هر سه شاخص خود پوشش می دهد. اما نکته اینجاست که علیرغم وجود سطح مناسبی از سرمایه اجتماعی در جامعه مورد مطالعه، این افراد کاملاً به شاخص های سرمایه اجتماعی آگاه بوده و کمرنگ شدن آن را محصول بی اعتمادی دولت در سال های اخیر می دانند. پرسش شوندهگان کاملاً آگاهند که در صورت توجه به شاخص های سرمایه اجتماعی، دستیابی به مراحل توسعه روستایی روند افزایشی داشته و با رضایت بیشتری همراه خواهد بود. آنها موفقیت های گذشتگان خود را حاصل وجود اعتماد، انسجام و مشارکت در امور روستا می دانند و شکست طرح های اخیر را به دلیل بی توجهی به این شاخص ها در عرصه توسعه روستایی بر می شمارند. این در حالیست که تمایل زیادی مبتنی بر افزایش شاخص های سرمایه اجتماعی میان خود ابراز می کنند که باید به تقویت این شاخص ها در میان روستاییان پرداخت.

روند تغییرات و اصلاحات در ساختار جوامع روستایی اگر در جهت ایجاد رفاه عمومی طراحی گردد حس اعتماد روستاییان را بر می انگیزد و این امر موجب همکاری آنان می گردد و مشارکت گروه های مختلف روستاییان در روند اجرای اصلاحات نیز به معنای ایجاد اعتماد بین گروهی بوده و ایجاد این سرمایه اجتماعی اولین قدم در توسعه روستاهاست.

امروزه کسب سرمایه اجتماعی، توسعه سرمایه انسانی را متأثر می سازد و همچنین می تواند زمینه حضور فعال افراد و گروه ها را برای رسیدن به توسعه که هدف آن گروه و جامعه است فراهم آورد. سرمایه اجتماعی پتانسیل های موجود در جوامع را افزایش می دهد و نهایتاً عملکرد اقتصادی و اجتماعی آن جامعه را بهبود می بخشد. رویکرد سرمایه اجتماعی می تواند در تدوین راهبردهای جدید توسعه و برنامه ریزی ها بخصوص توسعه روستایی به ما کمک کند. بنابراین سرمایه اجتماعی یک عامل کلیدی در توسعه روستایی و بهره وری عوامل تولید است. در آخر با توجه به نتایج برآورده شده از تکنیک های تصمیم گیری (SAW, TOPSIS) مشخص شد که دهستان جابر انصار در تمامی مؤلفه های سرمایه اجتماعی رتبه ۱ را به خود اختصاص داده است و از این نظر نسبت به سایر مناطق روستایی محدوده گامی فراتر به سوی توسعه روستایی برداشته است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پیشنهادات

- با توجه به اینکه فقر از مشکلات اصلی روستاهاست و از آنجایی که برنامه ریزیهای توسعه اقتصادی روستایی برای رفاه مردم روستا طرحریزی میگردد شایسته است از دانش و سرمایه اجتماعی بومی موجود در روستاها استفاده شود.
- بازاندیشی در ساخت نهادها، ارزیابی عملکرد نهادها جهت ایجاد، تغییر، تقویت، تعدیل آنها و استفاده از ظرفیت نهادهایی که کار گروهی را تشویق میکنند و جامعه روستایی را به سمت رفع اختلافات هدایت می کنند.
- تشویق و تقویت نهادهای اجتماعی، رسانه های گروهی و مساجد، جهت سوق دادن روستاییان به مشارکت در امور و ایجاد اعتماد و خودباوری برای روستاییان.
- دعوت از اهالی جهت رفع مشکلات روستا و همفکری و شرکت دادن آنان در فعالیتهای جمعی که موجب افزایش مشارکت اجتماعی آنان و توسعه روستایی می شود.

- توزیع اطلاعات در قالب بروشور جهت رونق فعالیت‌های روستائیان که البته مسئولین سعی نمایند در توزیع اطلاعات عدالت را به منظور جلب اعتماد رعایت کنند و دولت به‌عنوان تسهیل‌گر در ایجاد انسجام، اعتماد و مشارکت برای توسعه روستاها عمل کند.

منابع

- آذر، عادل و رجب زاده، علی. (۱۳۸۱). تصمیم‌گیری کاربردی (رویکرد *MADM*)، چاپ اول، نگاه دانش، تهران.
- اجتهادی، مصطفی (۱۳۸۶)، سرمایه اجتماعی، پژوهشنامه علوم انسانی، شماره ۵۳.
- ازکیا، مصطفی و فیروزآبادی، سید احمد، (۱۳۸۷)، بررسی سرمایه اجتماعی در انواع نظام‌های بهره‌برداری از زمین و عوامل مؤثر بر تبدیل بهره‌برداری‌های دهقانی به تعاونی، فصلنامه علوم اجتماعی شماره ۱۶، تهران.
- ازکیا، مصطفی و حسنی راد، کریم (۱۳۸۸)، نقش اعتماد اجتماعی در مشارکت مردم در طرح‌های توسعه روستایی، پژوهش‌نامه علوم اجتماعی سال سوم شماره ۱، گرمسار.
- اصغری‌پور، محمدجواد، (۱۳۸۵)، تصمیم‌گیری چند معیاره، چاپ چهارم، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
- احمدوند، مصطفی و هدایتی‌نیا، سعید و عبدالمهدی، خسرو (۱۳۹۰)، بررسی تأثیر رفاه و سرمایه اجتماعی بر کیفیت زندگی در مناطق روستایی شهرستان بویر احمد، مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی شماره ۲، مشهد.
- الوانی، سید مهدی و شیروانی، علیرضا (۱۳۸۵)، سرمایه اجتماعی اصل محوری توسعه، ماهنامه تدبیر سال پانزدهم، شماره ۱۴۷، تهران.
- اندیشمند، ویدا (۱۳۸۸)، شناسایی مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی در دانشگاه‌ها به منظور ارائه مدلی جهت ارتقاء آن، مجله رهبری و مدیریت آموزشی شماره ۸، گرمسار.
- توکلی، مرتضی و دهقانی، کیومرث و زارعی، رضا (۱۳۹۰)، تحلیلی بر میزان سرمایه‌های اجتماعی در مناطق روستایی شهرستان ممسنی در بخش دشمن‌زیاری، فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای شماره ۴، مرودشت.
- تولایی، نوین و شریفیان‌ثانی، مریم (۱۳۸۴)، نقش سرمایه‌های اجتماعی در برنامه‌ریزی برای رفاه اجتماعات محلی، مجموعه مقالات نخستین سمپوزیوم سرمایه‌های اجتماعی و رفاه اجتماعی، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، تهران.
- حقیقتیان، منصور و ربانی، رسول و کاظمی، سهیلا (۱۳۸۷)، تأثیر سرمایه اجتماعی بر فعالیت‌های شغلی دبیران مقطع متوسطه‌ی شهرستان اصفهان، مجله‌ی دانش و پژوهش در علوم تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان، شماره ۱۷ و ۱۸، اصفهان.
- حیدری ساربان، وکیل (۱۳۹۳)، اثرات سرمایه اجتماعی در مناطق روستایی، مطالعه موردی شهرستان مشگین، فصلنامه توسعه اجتماعی دوره هشتم شماره ۴، تهران.
- حیدری ساربان، وکیل (۱۳۹۰)، تأثیر سرمایه‌های اجتماعی بر میزان مشارکت روستائیان در مناطق روستایی، مجموعه مقالات یازدهمین کنگره‌ی جغرافیدانان ایران، دانشگاه شهید بهشتی، تهران.

- رومیانی، احمد و عنابستانی، علی اکبر و ولانی، محمد (۱۳۹۴)، تحلیلی بر اثرات سرمایه اجتماعی بر روی توسعه پایدار روستایی، دهستان رومشگان غربی، شهرستان کوهدشت، فصلنامه علمی- پژوهشی فضای جغرافیایی سال پانزدهم، شماره ۵۲، اهر.
- رکن الدین افتخاری، عبدالرضا و محمودی، سمیرا و غفاری، غلامرضا و پور طاهری، مهدی (۱۳۹۴)، تبیین الگوی فضایی سرمایه اجتماعی در توسعه پایدار روستایی مطالعه موردی: روستاهای استان خراسان رضوی، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی سال چهارم شماره ۱، تهران.
- زالی، نادر و استاد رحیمی، رضا (۱۳۸۷)، ارزیابی کیفیت و ساختار روابط اجتماعی به عنوان یکی از مؤلفه های سرمایه اجتماعی، مطالعه موردی: شهر تبریز، فصلنامه توسعه انسانی، دوره سوم، شماره ۱، تهران.
- سلمانی، محمد و تقی پور، فریده و رمضان زاده لسبویی، مهدی و جلیل پروانه، زهرا (۱۳۸۷)، بررسی ابعاد سرمایه اجتماعی (مشارکت مدنی، تعامل اجتماعی و اعتماد) در توسعه روستایی، مطالعه موردی: روستاهای باغستان و برون- شهرستان فردوس، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه ای شماره ۱۲، مشهد.
- شربتیان، محمد حسن و بخارایی، احمد و طوافی، پویا (۱۳۹۴)، مطالعه تأثیر سرمایه اجتماعی بر توسعه روستایی، مطالعه ی موردی روستای اسدآباد شهرستان تربت حیدریه، فصلنامه علمی- پژوهشی نگرش های نو در جغرافیای انسانی، سال هفتم، شماره ۴، گرمسار.
- صیدایی، سید اسکندر و دهقانی، امین (۱۳۸۹)، نقش مشارکت های مردمی در توسعه روستایی: با تأکید بر مشارکت سنتی و جدید در بخش مرکزی شهرستان نورآباد ممسنی، جامعه شناسی کاربردی دوره بیست و یکم شماره ۱، اصفهان.
- طاهرخانی، مهدی (۱۳۸۶)، کاربرد تکنیک *TOPSIS* در اولویت بندی مکانی استقرار صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی در مناطق روستایی، فصلنامه پژوهش های اقتصادی سال ششم شماره ۳، تهران.
- عابدینی راد، آرزو (۱۳۹۳)، اولویت بندی سکونتگاه های روستایی دهستان ملارد در سطوح توسعه ای سرمایه اجتماعی با تکنیک *TOPSIS*، همایش علوم جغرافیایی ایران.
- عبدالمهدی، محمد و موسوی، میرطاهر (۱۳۸۶)، سرمایه اجتماعی در ایران؛ وضعیت موجود، دورنمای آینده و امکان شناسی گذار، نشریه رفاه اجتماعی سال ششم شماره ۲۵، تهران.
- فراهانی، حسین و عینالی، جمشید و عبدلی، سمیه (۱۳۹۲)، ارزیابی نقش سرمایه اجتماعی در توسعه نواحی روستایی، مطالعه موردی: دهستان مشهد میقان شهرستان اراک، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی شماره ۲۹، تهران.
- فرجی سبکبار، حسنعلی و رضا علی، منصور (۱۳۸۸)، مقایسه مدل های گسسته و پیوسته مکانی مطالعه موردی: مکانیابی محل واحدهای تولید روستایی بخش طرقله، پژوهش های جغرافیای انسانی شماره ۶۷، تهران.
- فیروزآبادی، سید احمد (۱۳۸۴)، بررسی سرمایه اجتماعی در ایران و راه های ارتقاء آن، شورای عالی انقلاب فرهنگی.
- فیلد، جان (۱۳۸۵)، سرمایه اجتماعی، ترجمه احمد رضا اصغر پور، نشر اینترنتی پارس بوک، تهران.

- قاضی نوری، سپهر و طباطبائیان، حبیب اله. (۱۳۸۴)، تحلیل حساسیت مسائل تصمیم گیری چند شاخصه نسبت به تکنیک مورد استفاده، چاپ اول، انتشارات دفتر همکاری های فنی ریاست جمهوری، تهران.
- کیانی، اکبر و میرزاپور، سلیمان (۱۳۸۸)، بررسی افتراق فضایی - مکانی در ابعاد سرمایه اجتماعی، مطالعه موردی شهرستان خرم آباد، مجله علمی - پژوهشی فضای جغرافیایی سال نهم، شماره ۲۸، اهر.
- ماجدی، مسعود و لهسایی زاده، عبدالعلی (۱۳۸۵)، بررسی رابطه بین متغیرهای زمینه ای، سرمایه اجتماعی و رضایت از کیفیت زندگی، مطالعه موردی در روستاهای استان فارس، فصلنامه روستا و توسعه شماره ۴، تهران.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۵)، سرشماری عمومی نفوس و مسکن استان ایلام، شهرستان آبدانان.
- مطیعی لنگرودی، سید حسن و نوربخش، سید مرتضی و اکبرپور سراسکانرود، محمد (۱۳۹۱)، نقش سرمایه اجتماعی در توسعه روستایی، مطالعه موردی: روستای خورجستان از توابع بخش مرکزی شهرستان هشترود، همایش ملی توسعه روستایی، رشت.
- میری، غلامرضا (۱۳۸۹)، نقش سرمایه اجتماعی در توسعه روستایی مطالعه موردی: منطقه پشت آب سیستان، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه ای شماره ۱۴، مشهد.
- یدالهی فارسی، جهانگیر و رضوی، سید مصطفی (۱۳۹۱)، نقش سرمایه ی اجتماعی و سرمایه انسانی در کار آفرینی جوانان در روستای بخش کربال، پژوهش های جغرافیای انسانی شماره ۷۹، تهران.
- Woodhouse, A, (2006), *Social Capital and Economic Development in Regional Australia- a case study*, *Journal of Studies* 22(2006)- 83- 94.
- Coleman. Joss. (1990). *Colema. S, foundations of social theory*, *Harvard University press Cambridge*.
- *National Statistics, (2001), Social Capital a review of the literature.*
- *Pelerine, Lisa and Elizabeth Stearns, 2001, Status Honor and Valuing of Cultural and Material Capital, Poetics* 29(1): 1- 24.
- *Putnam, R.d, (2000), Bowling alone: the collapse and revival of American community, New York: Simon and Schuster.*
- Reay, Diane, (2000), A Useful Extension of Bourdieu, s Conceptual Framework? Emotional Capital as a Way of Understanding Mothers Involvement in Their Childrens Education. The Sociological Review* 55: 568- 585.
- Word bank, (2006), www. Word bank. Org. In: www. Cbs- network. Org. uk(2006) social capital.*